

Улазни комплекс београдског Унутрашњег града у времену од XII до XVII века

МАРИЈА БАЈАЛОВИЋ-ХАЦИ-ПЕШИЋ

Унутрашње утврђење београдског града настало је за време византијске власти над Београдом у XII веку, на крајњем северозападном делу Горњег града. Ова посебно утврђена целина била је неколико наредних векова средиште политичке и војне власти београдског подручја, а у извесним периодима и Србије (сл. 1). Тврђавица је остала забележена у историјским изворима, њени описи се налазе у скоро свим путописним белешкама странаца који су прошли овим крајевима, а гравире и минијатуре из XVI и XVII века дочаравају, више или мање верно, њен ондашњи изглед. Унутрашњи град, као изузетно значајан део београдског града, доживео је у свом трајању од XII до XVII века низ грађевинских измена, пратећи развој ратне технике и вештине. Ове промене у ткиву тврђавице открила су тек археолошка испитивања. Тек тада су сагледани у правој светлости редослед културних слојева и смене грађења, рушења и обнова Унутрашњег града.

Археолошки радови на овом терену, започети 1963. године, трајали су, с мањим прекидима, до 1980. године.¹ Резултати до којих се дошло допунили су историјске изворе и пружили мноштво нових података о димензијама Унутрашњег града, о изгледу и правцима пружања бедама, о облику кула и распореду унутрашњег простора. Бројни предмети материјалне културе пружили су нова сазнања о животу у протеклим вековима.² Овом приликом изложићемо резултате археолошких радова на најсложенијем делу Унутрашњег града — улазном потезу, изузетно важном стратегијском месту, које је одиграло значајну улогу у одбрани тог најужег дела београдске тврђаве у средњем веку.

Археолошки радови на самом улазном делу Унутрашњег града обављени су 1968³, 1969⁴, 1970⁵, 1971⁶ и 1973. године.⁷ Откривени комплекс дао је веома замршену слику градњи, рушења и доградњи. Рашчлањавањем појединих епоха утврђене су четири фазе, од којих је прва била у XII веку, за време византијске доминације под Манојлом Комнином, друга почетком XV века, за време деспота Стефана Лазаревића, трећа у самом почетку турске превласти над Београдом у XVI веку, четврта крајем XVII века, опет за време турске власти (сл. 2).

Најстарији улаз Унутрашњег града припада византијској градњи. Капија је била постављена у северозападном беду, у време првог обликовања северозападнoг угла Горњег града

у посебну тврђавицу, између 1151 и 1165. године.⁸ Бедеми капије прешли су преко остатака насеља из раног средњег века и дубоко се зарили у римски слој. Подизање тврђавице у склопу тада разореног римског каструма била је само једна од мера које је Византија предузимала да би што боље обезбедила граничне појасе Царства. Београд, тада крајње византијско упориште према Угарској, морао је пружити фортификациону безбедност византијским трупам, а нарочито самом цару Манојлу Комнину (1143—1180), који је у њему више пута боравио.⁹ За локацију капије изабрана је непосредна близина угла, као простор који се најбоље могао обезбедити од непријатељских напада. Угао је штитила кула, стрме стене браниле су приступ са севера и северозапада, док су источна и југоисточна страна

1 Радови су обављени у организацији Музеја града Београда 1963—64, 1967—73, а 1978—80. год. у организацији научно-истраживачког пројекта за београдску тврђаву при Археолошком институту. Руководилац радова је М. Бајаловић—Хаци-Пешић.

2 Анализа свих резултата археолошких радова биће приказана у монографији Унутрашњег града, која је у припреми.

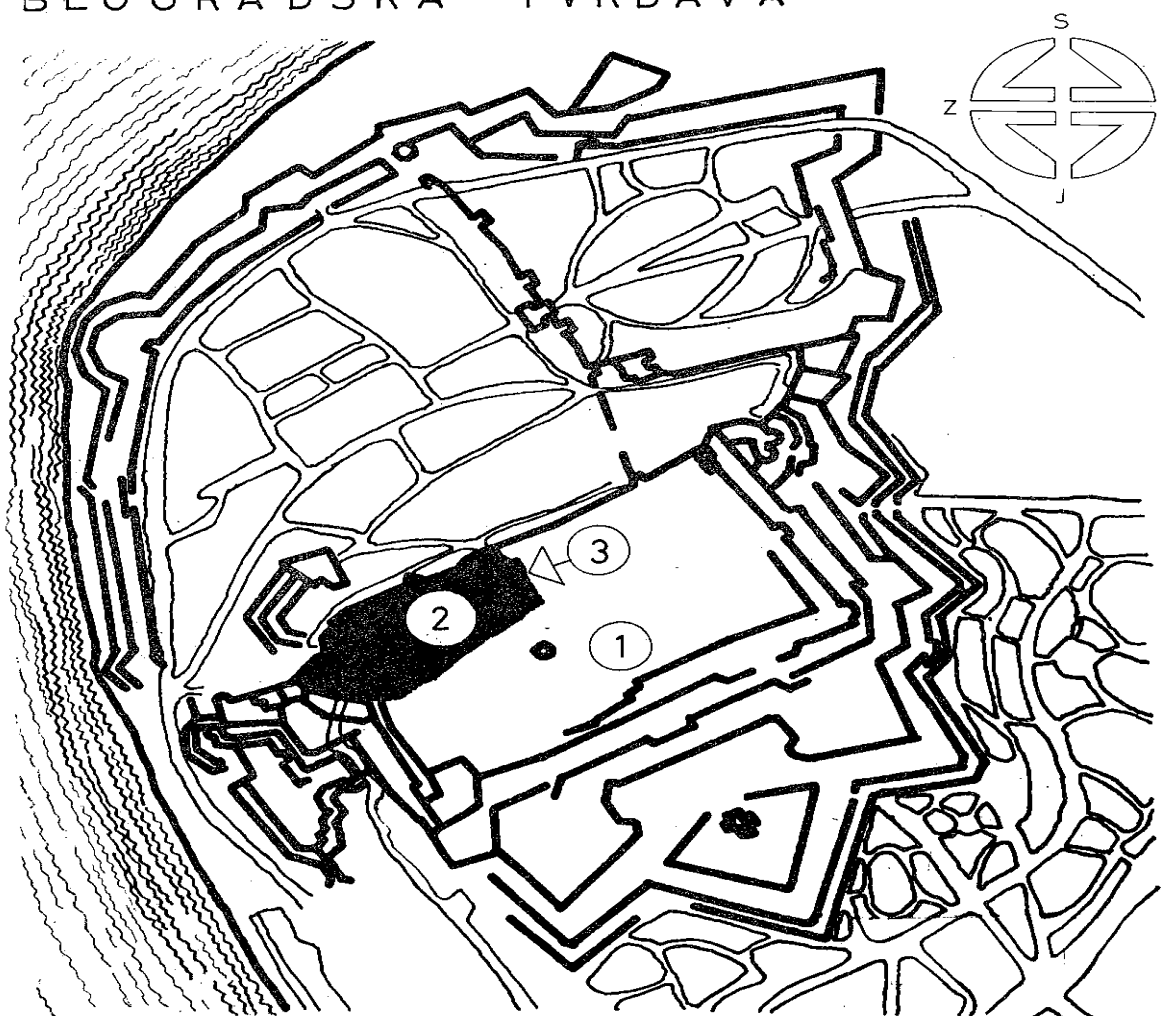
3 М. Бирташевић, Београдска тврђава, Горњи град, Археолошки преглед (у даљем тексту АП) 10 (1968) 194—198.

4 Иста, Београдска тврђава, Унутрашње утврђење Горњег града, АП 11 (1969) 238—240.

5 Иста, Унутрашње средњовековно утврђење Горњег града, АП 12 (1970) 164—167.

6 М. Бајаловић—Хаци-Пешић, Београдска тврђава, Горњи град, унутрашње утврђење, АП 13 (1971) 91—94. 7 Иста, Унутрашње утврђење београдског града, АП 15 (1973) 96—97. 8 Јован Кинам, Византијски извори за историју народа Југославије, IV, 1971, 65, нап. 156, 157; Никита Хонијат, Виз. извори, IV, 137, нап. 100 (обрадила Ј. Калић). О резултатима археолошких радова до 1974. г. М. Бајаловић—Хаци-Пешић, Средњовековни Београд у светлости археолошких открића, Историја Београда, I, 1974, 297—298. Новац Манојла Комнина, откривен у малтеру с/з бедема датовао је изградњу овог потеза, уп. М. Бајаловић—Хаци-Пешић, АП, 20, 1978, 110. 9 Ј. Калић, Београд у средњем веку, Београд 1967, 53—56. Посао на обновама и изградњама градова био је нарочито интензиван за време Манојла Комнина, о чему обавештавају византијски хроничари. Манојло је сам надгледао радове и, како кажу Хонијат и Евстатије, и сам радио са војницима и радницима (реч је о утврђењима у М. Азији); уп. Н. Glykatzī-Ahrweiler, Les forteresses construites en Asie Mineure face à l'invasion Seldjoudide, Akten des XI Inter. byzantinisten Kongresses, 1968, 137—138.

BEOGRADSKA TVRĐAVA

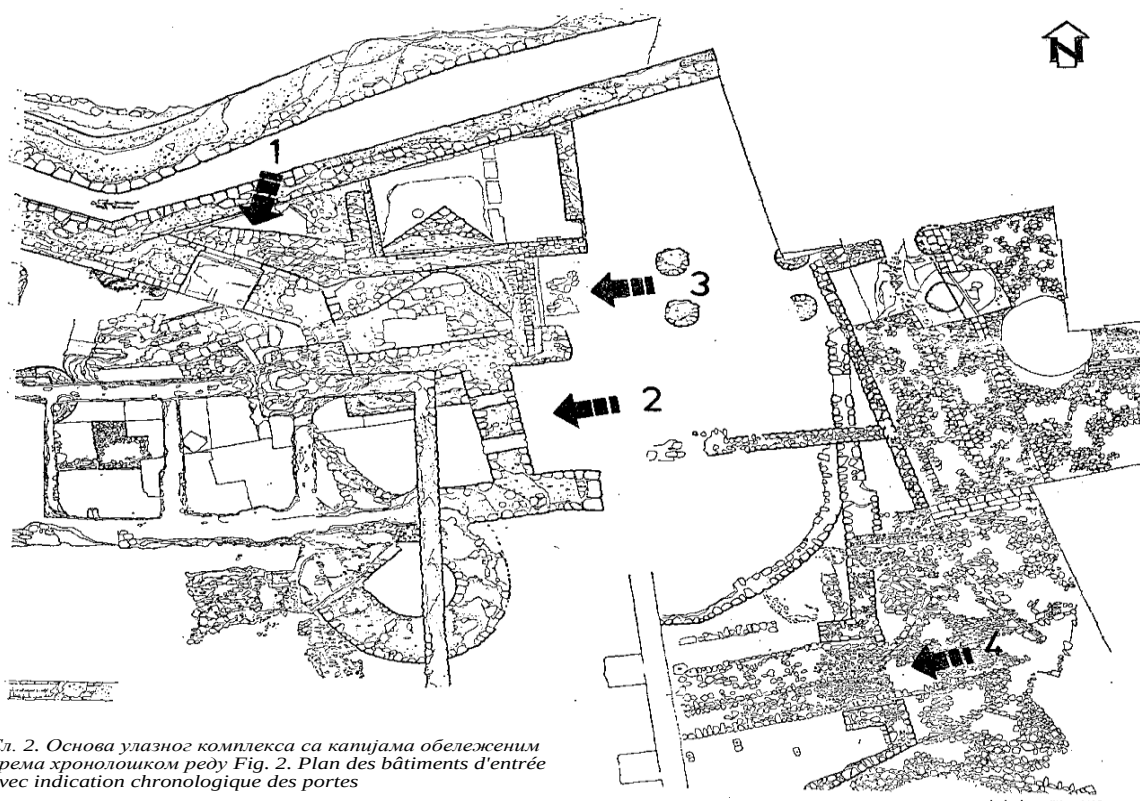
L E G E N D A :

0 100 200M

- ① GORNJI GRAD, ② UNUTRAŠNJI GRAD, ③ ISTOČNI
ULAZ

Сл. 1. Локација Унутрашњег града (цртеж арх. М. Ивановић)

Fig. 1. Emplacement de la ville intérieure (dessin M. Ivanović, arch.)

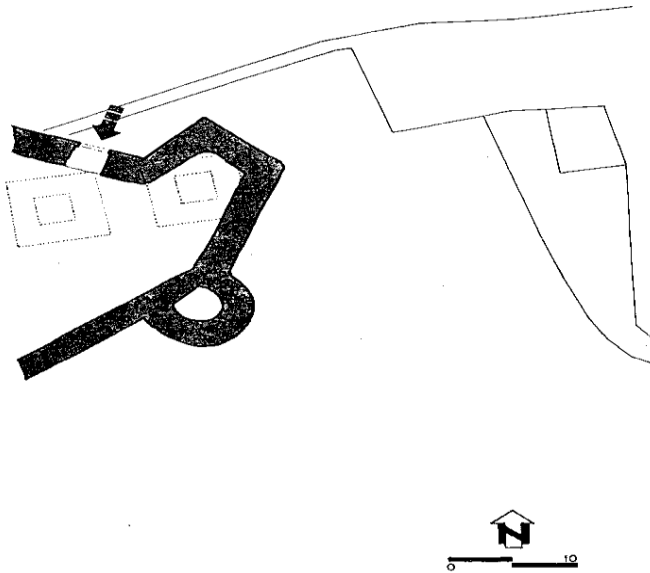
Сл. 2. Основа улазног комплекса са капијама обележеним према хронолошком реду Fig. 2. Plan des bâtiments d'entrée avec indication chronologique des portes

имале природан усек у стени, који се могао продубити и направити ров око тврђавице. Постављањем капије на страну окренуту ка рекама и доњоградском насељу, обезбеђивала се контрола широког хоризонта према Угарској, а истовремено се омогућавало брзо повлачење становништва доњоградског насеља у тврђавицу. Место капије у бреду није случајно изабрано. Овде су још стајали остаци римске „portae praetoriae” између две куле.¹⁰ Нова, византијска, капија је сазидана одмах испред тих кула, тако да су остаци римског каструма остали у унутрашњем простору новог утврђења. Пре-тесани римски квадери искоришћени су за облагање унутрашњих зидова и спољне ивице капије, у неправилном поретку. На бочним странама зидова капије, поред довратника, сачувани су четвороугаони отвори за прихватање покретне греде, којом се, као засуном, обезбеђивала капија са унутрашње

стране. Праг, широк 30 см, имао је на средини лучно удубљење за отицање воде, јер је малтерни под капије био постављен под незнатним нагибом према прагу. Ширина унутрашњег дела капије износи 2,80 m, а дужина 2,40 m. Недовољна очуваност зидова капије не дозвољава потпуну реконструкцију овог улаза у најстарије средњовековно београдско утврђење (сл. 4 и 5).

Капија је била окренута тачно ка северу и од ње је свакако водио пут за насеље у Доњем граду. На крају северног бредма, идући према истоку, одмах после капије, изграђена је кула непосредно изнад источне куле „portae praetoriae”, потпуно очуване у темељним зонама. Нова византијска кула, вероватно квадратне

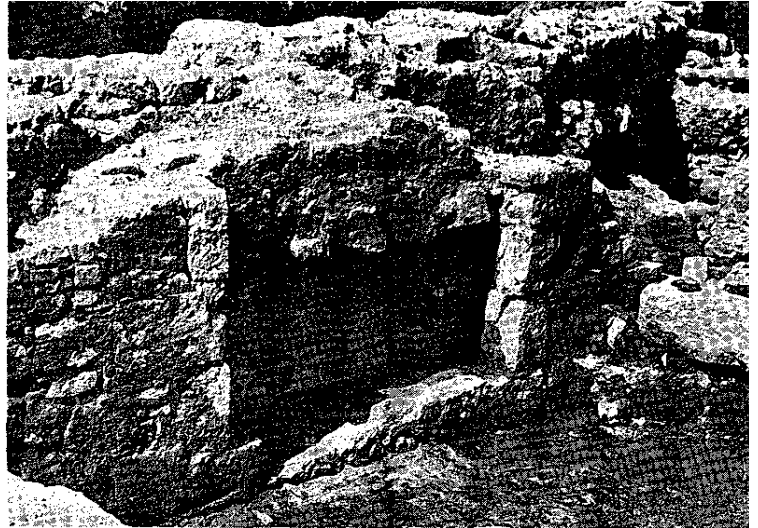
¹⁰ Куле су откривене 1971. год.; уп. М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, АП 13 (1971) 92—93. Д. Бојовић, *Резултати археолошких ископавања на убицирању римског војног логора у Сингидунуму*, Старинар XXVI (1975) 81, сл. 5.

Сл. 3. Могућа реконструкција северног улаза (XII—XIV век), (цртеж арх. М. Љукић) Fig. 3. Reconstruction approximative de l'entrée septentrionale (XIIe—XIVe siècle) (dessin de M. Lukić, arch.)

основе, имала је задатак, с једне стране, да штити капију од које је била удаљена три метра, а с друге да брани прилаз утврђењу са североисточне стране.¹¹ Од ње је сачувана само половина ближа капији, док је други део сасвим уништен у преградњама из XV века.

Византијска капија је порушена у XV веку, кад је главни улаз премештен на источну страну.¹² Унутрашњи простор капије је био засут шутом, капија зазидана, а преко ње је прешао обновљени бедем. Спољни отвор улаза затворен је посебним зидом. Пресек слојева кроз северну капију указао је на битне промене још у току постојања овог улаза (сл. 6). Шут у висини једног метра, насут преко јасно означеног малтерног пода капије, завршава се дебелим слојем гаражи, која означава и крај живота овог објекта, јер изнад остатака паљевине одмах почиње зазидани део. Постоји, међутим, један наглашен слој гаражи на око

Сл. 4. Византијска северна капија по откривању Fig. 4. Porte septentrionale byzantine, après son déterrement

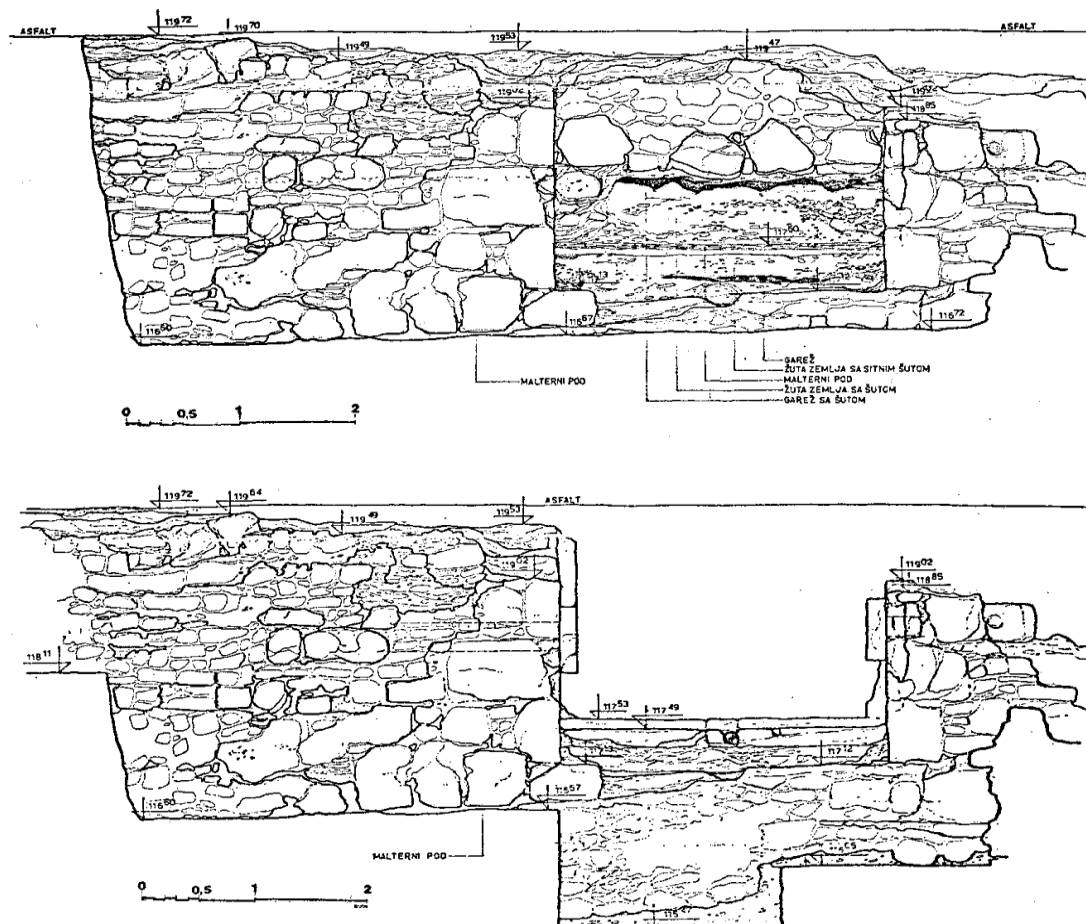

Сл. 5. Византијска северна капија после конзерваторских радова

40 см испод малтерног пода. Његово откривање показало је да је капија, изграђена у шестој деценији XII века, доживела разарање и пожар, а потом обнову, кад су малтерни под и праг постављени на вишем нивоу. Да ли је то било за време угарске управе у XIII—XIV веку или, према најновијим тумачењима историјских извора, за време краткотрајне српске управе у XIV веку, кад се бележе радови на утврђењу¹³, за сада остаје у домену претпо-

11 М. Поповић, Београдска тврђава, Београд 1982, 49—55, сл. 10.

12 М. Бајаловић-Хаци-Пешић, *Средњовековном Београду у походе*, Београд 1975, 30—32.13 У једном угарском извору из 1347. г. помиње се изградња кастела за време краља Милутина, уп. Ј. Калић, Београд у средњем веку, 70, нап. 12; С. Ћирковић, Београд под краљем Душаном, Зборник Историјског музеја Србије 17—18, 1981, 44), износи нова историјска виђења овог проблема,

Сл. 6. Пресек слојева кроз византијску капију и изглед после отварања

ставки. Извесније је да се ова обнова улаза може временски повезати с изградњом полукружне куле, прислоњене уз византијски бред на југоисточној страни Унутрашњег града.¹⁴ Прилично сигурне доказе за ову тврдњу пружа покретни материјал нађен у кули и око ње.

Већ је речено да је северна капија зазидана кад је улаз пребачен на источну страну. Спољни отвор капије је том приликом затворен посебно изграђеним бредом, чија је структура малтера исто тако чврста као код спољњег бреда Унутрашњег града, сигурно опредељеног на почетак XV века. У шуту капије нађен је камени полукружни реципијент с главом мушкарца на испусту предње стране, извајаном у готском стилу XIV века¹⁵, што је још један показатељ времена после кога је уследило затварање капије. На овом месту неопходно је поменути још један драгоцен налаз, јер доприноси разјашњавању проблема датовања.

Fig. 6. Coupe des couches de la porte byzantine, et aspect après son ouverture

Један тесаник с рељефном композицијом крста између две афронтиране лавице, византијски рад из XI—XII века, нађен је уграђен у зид улазне капије из деспотовог времена (сл. 7). Према облику тесаника у времену настанка композиције лако је могуће да се налазио изнад византијске капије и да је после њеног рушења одмах уграђен у нову капију на источној страни утврђења.

Почетком XV века, у великој обнови Београда под српским деспотом Стефаном Лазаревићем (1403—1427), мења се изглед Унутрашњег града. И његов улазни део тада доживљава корениту промену (сл. 2 и 8). Главни улаз се пребације на источну страну. Продуб-

¹⁴ Кула је откривена 1973. год.; уп. М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, АП 15 (1973) 97.

¹⁵ Претпоставља се да је предмет, сакралног карактера, био коришћен за време угарске власти.

љивањем рова око источне и јужне стране Унутрашњег града овај комплекс се претвара у последњи и најјачи одбрамбени појас најужег дела Београда у средњем веку. Унутрашњи град је сада повезан с осталим делом горњоградског утврђења, истовремено обновљеног, преко источне капије с покретним мостом преко рова. Археолошким испитивањем овог терена откривен је доњи грађевински део источне капије, с подрумом испод ње (сл. 9).¹⁶

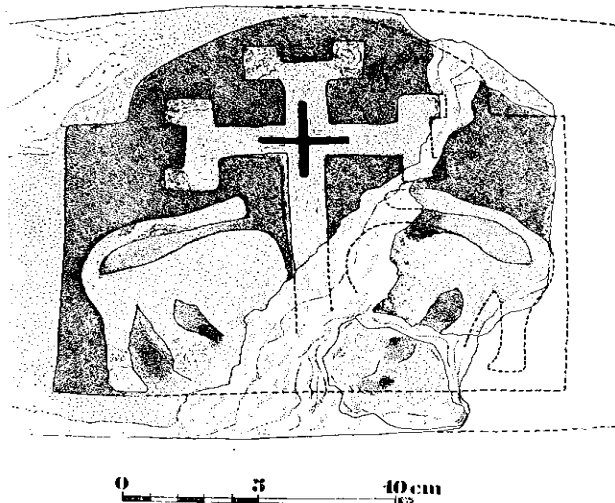
С обе предње стране грађевина је имала бочне зидове, дуге 2,5 m и дебеле око 2 m, који су у својој горњој зони вероватно држали свод пред капијом, што би се могло закључити и из најстаријих приказа Београда у ликовним изворима.¹⁷ Њихов задатак је очигледно био да заштите сам улаз од дејства оружја са стране.

Подземна просторија испод унутрашњег дела капије широка је 5 m, колика је била и ширина капије. Граница простирања те просторије ка унутрашњости града није се могла утврдити, јер је тај део уништен изградњом Пашиног конака у XVIII веку. Чеони зид тог подрума је, у ствари, ескарпа рова. У том зиду су нађена два отвора, доцније зазидана.¹⁸ Ови отвори су, вероватно, биле стрелнице за дејствовање против нападача који је већ био продро у ров и налазио се између поменутих бочних зидова улаза, а може им се приписати и нека функција у вези с мостом.

Три наведена елемента — бочни зидови, просторија у нивоу подрума и отвори у чеоном зиду — били су путокази за опредељење да су остаци ове грађевине у ствари остаци капије. Они су веома значајни и за утврђивање система саобраћаја кроз капију, у конструктивном смислу. Наиме, постојање подрумске просторије на том месту указује да је пролаз кроз капију водио преко покретног моста са тзв. „вучјом јамом“.¹⁹

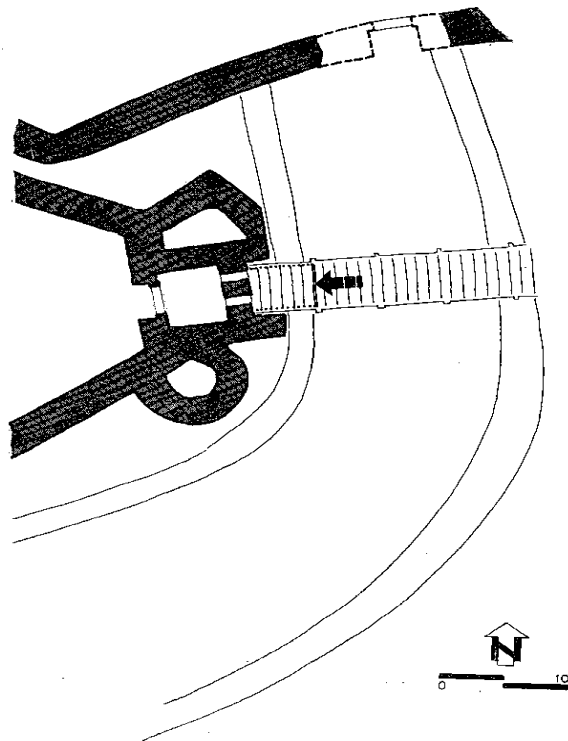
Покретни мост с „вучјом јамом“ пружао се по дужини испред капије, али и иза ње, а покретао се као клацкалица, преко осовине постављене паралелно с прагом капије. Да би се покретни мост овог типа могао дићи, испод дела моста иза капије морао је постојати простор у који се унутрашњи део моста спуштао када се предњи његов део дизао и затварао капију. По том подрумском простору, овај тип покретног моста је и добио име (сл. 10).²⁰

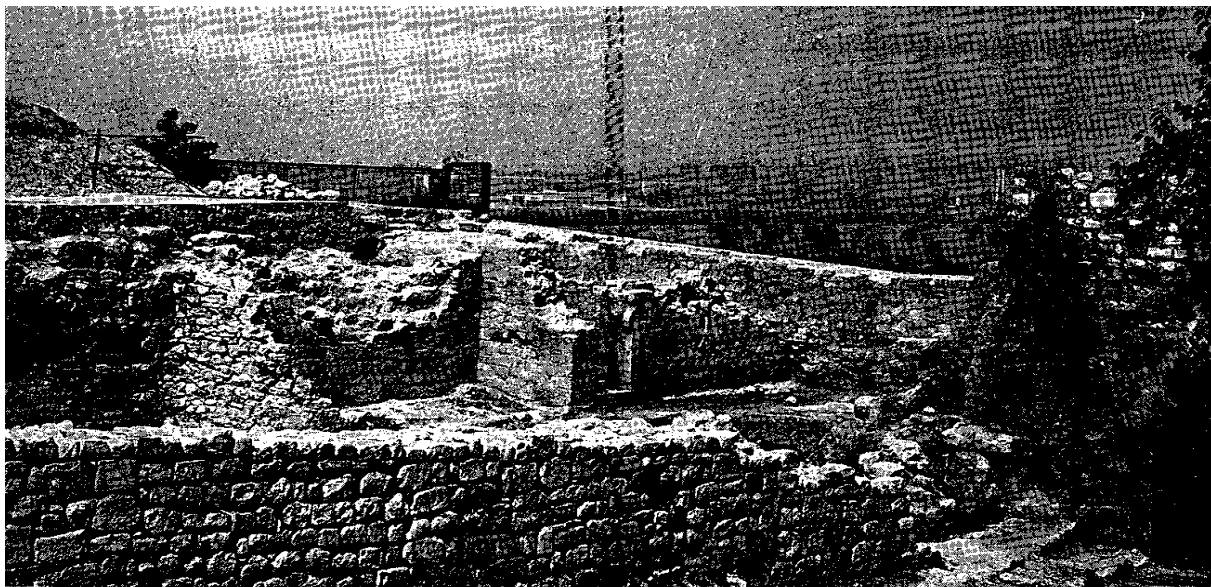
Постојала су два система подизања овог типа моста: помоћу греда или помоћу витла. Греде су се налазиле изнад моста и штрчале су кроз отворе изнад капије и са спољне и са унутрашње стране, па су такође биле нека врста клацкалица. На предњи део греда били су причвршћени ланци који су се спуштали и били прикачени за предњи део покретног моста. На задњем делу греда, у унутрашњем простору капије, били су противтегови, чија је тежина одговарала тежини предњег дела по-

Сл. 7. Византијски рељеф (цртеж В. Станчић) Fig. 7. Relief byzantin (dessin: V. Stančić)

Сл. 8. Могућа реконструкција источног улаза, поч. XV века (цртеж арх. М. Лукић) Fig. 8. Reconstruction approximative de l'entrée orientale, déb. du XVe s. (dessin V. Lukić, arch.)

Сл. 9. Поглед на источни улазни комплекс по отварању

Fig. 9. Aspect des bâtiments d'entrée orientaux après leur ouverture

кретног моста умањеној за тежину унутрашњег дела моста. Због прореза у зиду изнад капије кроз које су пролазиле греде, овај тип моста се могао поставити само тамо где је чеони зид капије имао потребну висину. Други систем је био да се уместо греда користио точак, преко кога су прелазили ланци, такође причвршћени за предњи део моста, и навијали се са унутрашње стране капије на окретно тело — витло, као што је то примењено у краљевској палати Буде.²¹

У поређењу с осталим типовима покретних мостова који су се користили у Европи у средњем веку, мост са „вучјом јамом“ пружао је капији већу сигурност, јер је испред непријатеља стварао две врсте препрека. Ако је мост подигнут пре но што је непријатељ ступио на њега — пред нападачем је био ров, подигнути мост и затворена капија. Ако су ови већ стигли на покретни део моста пре но што је одбрана почела да га диже, они ће — пошто браниоци тада већ дижу мост — једноставно склизнути у „вучју јаму“, где их чекају кочеви, зашиљени и пободени у земљу посебно за овакве ситуације.²²

Обнављајући Горњи град деспот Стефан Лазаревић је изабрао најбезбеднији систем покретног моста на главном прилазу последњем појасу одбране, угледајући се при том на најбоља европска достигнућа тог времена. Примењено решење било је веома значајно за одбрану целог града, која је, по правилу, зависила умногоме од стаменитости улазне капије и избора типа покретног моста испред

ње. То се и потврдило доцније, у турским опсадама Београда 1456. и 1521. године, кад су борбе на овом месту биле одлучујуће за одбрану или заузеће града.²³

¹⁶ У прелиминарном извештају са ископавања још нису биле разлучене поједине временске фазе источног улаза; уп. М. Бирташевић, АП 12 (1970) 165—166.

¹⁷ Овде се мисли на представу Београда на италијанској географској карти из средине XV века, у париској Националној библиотеци; уп. М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, *Најстарији изгледи Београда у ликовним изворима*, Годишњак града Београда XXV (1978) 111, сл. 2.

¹⁸ Заздани отвори су реконструисани приликом конзервације источног улаза 1976. год. и претворени у стрелнице.

¹⁹ L. Villena, *Glosaire*, Frankfurt a/M 1975, 81, сл. 116.

²⁰ Zugbrücke mit Wolfsgrube (нем.), Drawbridge with pit (енгл.), pont-levis avec saut de loup (франц.); уп. L. Villena, *нав. дело*, 80.

²¹ L. Gerevich, *A Budai vár feltaraza, Budapest*, 1966, сл. 367, 368. На детаљу „а“ на сл. 368 дата је реконструкција покретног моста. Опис овог система: O. Piper, *Burgenkunde*, Frankfurt a/M, 1967, 310—315; Violet le Duc, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVP siècle*, t. VII, Paris, 253—257, сл. 15—17.

²² L. Gero, *Some terms of castle architecture*, Bulletin IBI, no 25/26, 1969, 46.

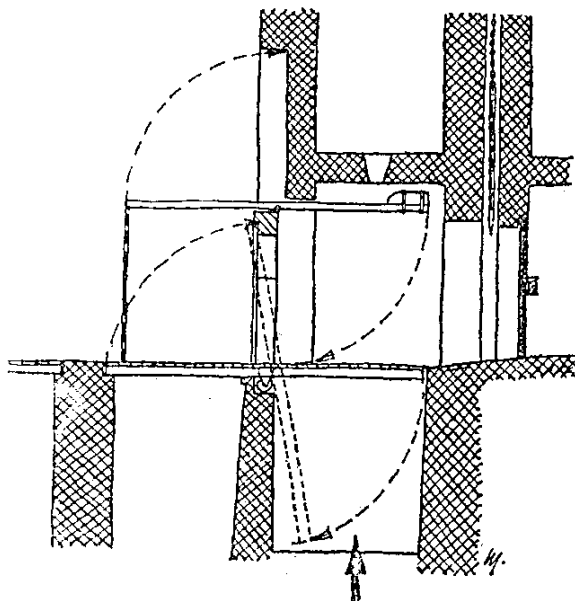
²³ У извештају Јована Таљакоца, изузетно драгоцен извору за познавање изгледа Унутрашњег града средином XV века, подвлачи се значај покретног моста у опсади 1456. године. У тренутку турског напада на Унутрашњи град он није био подигнут и на њему се одиграла одсудна битка, у

У недостатку бољих налаза на терену, данас нисмо у стању да сигурно утврдимо којој је варијанти покретног моста са „вучјом јамом“ припадао мост испред источног улаза. С обзиром на добре везе деспота са будимским двором, вероватно је то била конструкција с точком, као у будимском граду.²⁴

При археолошком испитивању рова нису нађени трагови непокретног дела моста на месту где би их требало очекивати. Како, међутим, ров није у целини истражен, из техничких и финансијских разлога, могућност допуне налаза и даље постоји. Са друге стране, недостатак трагова указује да је фиксни део моста највероватније био цео од дрвета и да је потпуно изгорео у неком од пожара при турским опсадама у XV или XVI веку. Каснијим насипањем рова помели су се трагови гаражи. Ликовни извори из XVI и XVII века пружају сигурне податке о постојању дрвеног моста. На дрворезу Београда, отиснутом у Нирнбергу 1522. године²⁵, јасно је приказана дрвена конструкција моста у тренутку када се покретни део већ диже, док се на непокретном делу налазе два човека. Како је већ доказано да тај дрворез Београда из 1522. године није био само клишетирано приказивање неког средњовековног града, већ да је приказ конфигурације терена, положаја и изгледа фортификација био резултат запажања сликара на лицу места²⁶, то и приказ дрвеног моста између Горњег и Унутрашњег града треба прихватити као сигурну чињеницу. Мост је још убедљивије приказан на гравирани из XVII века, која је само једна од варијанти узора из 1522. године (сл. II).²⁷

Откривањем остатака капије с мостом на источној страни Унутрашњег утврђења потврђена је тачност података чувеног и у овом случају незаобилазног савременика деспота Стефана — Константина Филозофа. Он прецизно одређује: „А врата која воде у кулу и ова имају такође мост преко рова са веригама“. Овде треба имати у виду да је Константин Филозоф, помињући кулу, мислио на цео комплекс Унутрашњег града²⁸, а не неку посебну кулу кроз коју је водио улаз, како је то у већини случајева протумачено.³⁰ Улазну кулу не спомиње ни Јован Таљакоц, који је, двадесет година после Константина Филозофа, дао тачан и прецизан опис Унутрашњег града, у свом трећем извештају о великој одбрани Београда за време турске опсаде 1456. године.³¹ Говорећи о „другом граду“, тј. Унутрашњем граду, утврђеном снажним кулама и бедемима, он дословце каже да се у њега улазило само кроз једна врата, преко покретног моста.³² Постојање посебне куле на овом месту било би непотребно с гледишта одбране улаза, јер је капија била заштићена са оба бока на следећи начин: са југоисточне стране била је полукружна бранич-кула из XIV века,

Сл. 10. Реконструкција покретног моста са вучјом јамом (L. Villena)

Fig. 10. Reconstruction du pont-levis et du fossé (L. Villena)

а северну је штитила некадашња византијска кула, адаптирана и претворена у троугаону кулу, чиме је бранила улаз од директних погодака ратних пројектила (сл. 8). То је учињено тако што је задржан њен северозападни угао, док је североисточни део био уништен продубљивањем рова. Овом адаптацијом добијен је простор ширине око 3,5 m, а највеће дужине до 7 m, што је било нормално за величине ондашњих кула. При испитивању је

којој су скоро сви нападачи изгинули, а исто тако и велик број бранилаца. Извор: Johannes de Tagliacotio, *Relatio de victoria Belgradensi*, ed. L. Wadding, *Annales Minorum*, XII, Ad Claras Aquas, 1931, 776, 792; уп. Ј. Калић, *Опис Београда у XV веку*, Зборник Филозофског факултета XII/1 (Београд 1974) 450—451

²⁴ L. Gerevich, *нав. дело*, 243.

²⁵ Графичка збирка Албертина, Беч, инв. 1936/1134. Примерак из Музеја града Београда први објавио Д. Медаковић, *Београд у старим гравиранима*, Београд 1950, т. I.

²⁶ М. Бајаловић-Хаци-Пешић, *Најстарији изгледи Београда*, 118.

²⁷ The British library, London, mapa: *A collection of views in Europe by G. Boultats*, Antwerpen 1690, sign. Maps C9 ab.

²⁸ Константин Филозоф, *Живот Стефана Лазаревића*, Гласник српског ученог друштва XLII (Београд 1875) 287.

²⁹ J. Kalić, *Was verstand man in den mittelalterlichen serbischen Städten unter »Kula«*, *Balkanoslavica* 7 (1978) 20—21.

³⁰ М. Бајаловић-Хаци-Пешић, *Историја Београда I*, 299.

М. Поповић, *нав. дело*, 87.

³¹ Ј. Калић, *Опис Београда у XV веку*, 448, 450—451.

³² » ... ad quod de maiori planitie non est aditus nisi per unam portam et per pontem elevabilem«, уп. Ј. Калић, *нав. дело*, 448.

утврђено да су унутрашњи зидови византијске преправљене куле сачувани до висине 2,5 m, док су спољни уништени до темељних зона укопавањем турске зграде. Троугаоне куле јављају се у одбрамбеним системима од антике до касног средњег века. Најближу аналогију нашем примеру пружа улазна кула Вишеграда из XIV века.³³

Овакво стање улаза остало је, по свој прилици, исто и за време угарске власти (1427—1521). Новац угарских краљева Сигисмунда и Матије Корвина говори о коришћењу овог простора у то време. Има индиција да је за време Матије Корвина (1458—1490) било неких грађевинских интервенција, после турске опсаде 1456. године, али оне вероватно нису мењале основну концепцију деспотовог улаза.

Трећа фаза у локацији и изгледу улаза у Унутрашњи град припада трећој деценији XVI века, после турског освајања Београда. Унутрашње утврђење, које је претрпело најтежу ватру нападача у опсади Београда 1521. године, било је знатно оштећено. Према историјским подацима, посебно снажне нападе освајачи су били усмерили ка мосту и улазном делу да би продрли у последњи одбрамбени појас.³⁴ Извесно је да је том приликом страдала капија, а мост је био порушен или спаљен. Огромне камене кугле, пречника 50 cm, које су Турци употребљавали као ратне пројектиле³⁵, нађене су у рову источног улаза, као сведочанство турског убиственог разарања.

У обнови града, која је уследила одмах по заузећу Београда по наредби султана Сулејмана Величанственог, који је за ову сврху одвојио из своје касе 20000 дуката³⁶, највероватније се најпре приступило поправци улазног

дела, јер је Унутрашњи град и под Турцима задржао свој значај политичког и војног средишта београдског подручја.

У овој турској обнови утврђења, источна капија је померена за неколико метара северније, тако да је нови улаз сада био између старе српске средњовековне капије и новоподигнуте турске куле на северној страни (сл. 12).³⁷ Северни бочни зид старе капије је искоришћен као јужни бочни зид новог улаза. На унутрашњем крају овог старог зида призидан је испуст за оквир врата према дворишту. Други бочни зид нове капије је био јужни зид новоподигнуте турске куле, уколико се кулом може назвати грађевина која је имала зидове дебеле само 1 метар.

Изградњом чеоног зида нове капије између средњовековне капије и нове турске куле добијен је унутрашњи простор који се пружао између капије и врата према дворишту. Тај простор, правоугаоног облика величине 8x4 m, био је повезан са турском кулом вратима, која су била у нивоу првог спрата куле. Археолошким радовима је констатовано да је од улазне капије сачуван само њен доњи део,

³³ J. Balogh, *A Művészet Mátyás király udvarában*, Budapest 1967, 220.

³⁴ F. Tauer, *Histoire de la campagne du sultan Suleyman Ier contre Belgrade en 1521*, Prague 1924, 56—57.

J. Калић, *Београд у средњем веку*, Београд, 1967, 256—258.

³⁵ Ђ. Петровић, *Неки подаци о изradi топовских кугли у Србији и Босни у XV и XVI веку*, Весник Војног музеја 11—12 (Београд 1966) 163—166.

³⁶ Ф. Тауер, *нав. дело*, нап. 212.

³⁷ Остаци овог дела откривени су 1970. год.; уп. М. Бирташевић, АП 12 (1970) 164—166,

испод улаза, при чему је предњи зид служио као ескарпа рова (сл. 13). Сама капија, према историјским изворима, имала је двокрилна гвоздена врата.³⁸

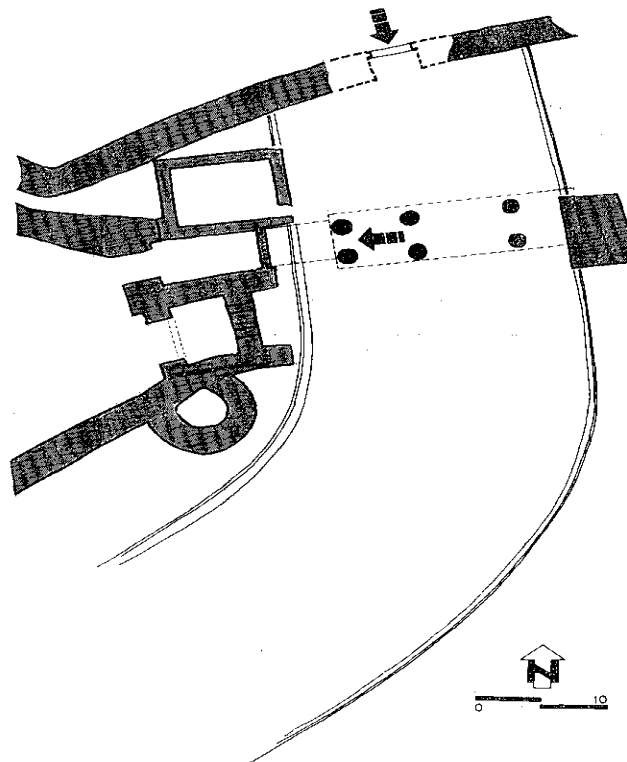
Испод поменуте просторије у капији откривена је веома замршена ситуација порушених и преплетених остатака римске и византијске куле. У огромним наслагама шута од камена и малтера нађени су делимично очувани зидови на дубини од око 40—50 cm испод пода пролаза, што сведочи да овај простор испод улаза није коришћен као подрум док је трајала ова комуникација, као што је то био случај код средњовековног улаза.

Као што је речено, капију из XVI века штитила је са севера нова кула. Та кула заслужује посебну пажњу, како због изузетних налаза натписа на њеним каменим зидовима, тако и због јединственог открића покретног материјала у њеном унутрашњем простору.

Кула је била правоугаоне основе, димензије 7,8x5,5 m. Њени темељи били су укопани све до праисторијских слојева³⁹, док је јужни зид прешао преко византијске куле. Зидана је правилним и правилно поређаним тесаницима црвенкасте боје, који су затим прекривени малтером. Очувана је, делимично, до висине првог спрата.⁴⁰ Фасада зграде била је окренута ка рову. С те стране била су, у приземљу, врата која су водила право у ров, уоквирена лепо обрађеним тесаницима светлије боје, као и две пушкарнице.⁴¹ Остали зидови нађени су у различитим степенима очуваности. Јужни зид, са три нише, очуван је у целини, западном недостаје северозападни угао, док је северни највише оштећен. Под грађевине је био од дебелог слоја малтера нанетог преко камене подлоге. Унутрашњост приземља је по свој прилици била преграђена, јер су преко средине нађени остаци дрвених греда, учвршћени између плитких тесаника у поду (сл. 13).

Поменуто откриће записа у камену, на тесаницима унутрашњих зидова и источне фасаде, пружило је драгоцене изворне податке о намени зграде и времену њеног коришћења. Нађено је укупно 11 записа са немачким и мађарским именима. То су била имена хришћанских заточеника који су чамиле „у хапсани у приземљу куле крај капије“, како је, много година доцније, ову зграду описао пожунски племић Ауер Јоханес Фердинанд, и сам један од њених заточеника.⁴² Најстарији запис у камену урезао је 1602. године извесни Christoff Stafler „von Bozen“, а последњи, из 1618. године, неки Рапау Mihail.

Овој збирци записа из тамнице припадају још два појединачна налаза, пронађена у шуту испред ове грађевине и иза ње. На овим тесаницима су на језгровит и дирљив начин описане патње заробљених хришћана. Први запис гласи: „Domine adiuva mihi, 1539, Nicola Omasci“. Круна урезана над текстом говори да је

Сл. 12. Могућа реконструкција источног улаза у XVI веку (цртеж арх. М. Лукић)

Fig. 12. Reconstruction approximative de l'entrée orientale du XVIe-siècle (dessin de M. Lukić architecte)

³⁸ X. Шабановић, *Град и становништво у XVI и XVII веку*, Историја Београда I, 390.

³⁹ Кула је откривена 1970. год.; М. Бирташевић, АП 12 (1970) 164—166.

⁴⁰ Отисак дрвених, изгорелих, врата нађен је на коти 118,40 и испред њих, на јужном зиду куле, траг улазног прага који је повезивао први спрат куле са улазом.

⁴¹ Унутрашњи отвор пушкарница био је димензија 70 x 70 cm, а сам прорез, споља 70 x 12 cm.

⁴² Auer Johannes Ferdinand, *Pozsonyi nemes polgar-nak hettoronyi fogságában irt, Naplôja 1664. Fontes historiae Hungaricae aevi turcici*. Објавио И. Лукинић, Будимпешта 1923. Приказ књиге И. Лукинића дао Н. Радојчић, Гласник Историјског друштва у Новом Саду IV (1931) 346.

Податке које на овом месту наводим добила сам добротом др Н. Радојчића, превод Т. Илић, на чему му и овом приликом захваљујем. О дневнику Ауера Јаноша писао је Д. Костић, *Кад је нестало горњоградске Небојше*, Београдске општинске новине 4 (1939) 195—199.

Сл. 13. Улаз из XVI века и турска тамница, после конзерваторских радова 1976

Fig. 13. Entrée du XVIe siècle et prison ottomane, après les travaux de conservation effectués en 1976

СД
 ТАЗЫКОС ПААНРААННІКЪ ПН
 КАКОМЕСВЕ ЗА·КАРАКАШ
 ННІКІРР НАХ*НРАДЕ·
 ПР □ ТЬПН(Р)СЕ·
 ВЪЛЕ Т ·З·М·ЗМУ
 Х· · · · ·

Сл. 14. Запис у камену Константина Ђака, 1539. године

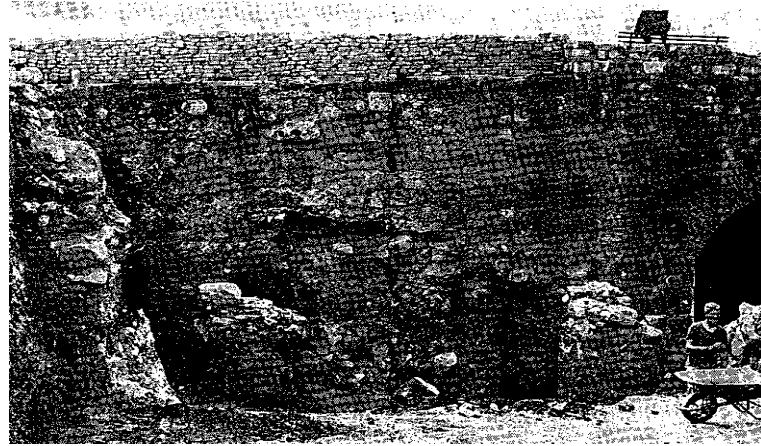
Fig. 14. Inscription dans la pierre, gravée en 1539. par Konstantin Djak

у питању био неки представник европског племства. И док овај западњак моли Бога да му помогне, један Србин, Константин Ђак, нашао је времена да у камену опише свој трагични доживљај — како га је у јулу те исте 1539. године свезао Каракаш, ни крива ни дужна, „проклет да је“ (сл. 14).⁴³

Урезане године, које казују да је кула коришћена за тамницу већ од четврте деценије XVI века па све до друге деценије XVII века, могу се користити само као сигуран доказ да је ту, баш у том времену, била тамница, али не и да је најстарија уклесана година време настанка куле. Она је свакако подигнута десетак година раније, када је изграђен и цео улазни потес. Према историјским изворима, кула је задржала улогу тамнице све до краја XVII века. Њу најпре помиње Е. Челеби у свом опису Београда из 1660. године.⁴⁴ Подробнији подаци налазе се у дневнику поменутог племића Ауера Јоханеса Фердинанда, веома важном историјском извору за упознавање система турске власти и варварског на-чина поступања са заробљеницима.⁴⁵ Налази из куле потврдили су многе његове наводе. Описујући као турски заробљеник комплекс Унутрашњег града 1660. године, Ауер Јоханес каже да је спољни део имао стражару крај капије и три куле и даје њихове намене.⁴⁶ Даље описује како су отмене заробљенике смештали у хапсану која је била у приземљу крај капије. Ова је имала два прозорчета и храстова двокрилна врата. Међу заробљеницима које помиње по имену налази се и капетан Берини⁴⁷, вероватно исти онај који је у једном тесанику оставио своје име недовршено (Бери). Податак да су затвореницима свако вече окиване ноге „у фаланге“ потврђен је вишеструким налазима окова, и то не само за ноге, већ и за руке и за врат.

Кула је страдала у великом пожару 1663. године, који је оштетио већи број кула и зграда у Горњем граду. Том приликом је изгорео њен горњи део, тако да је киша несметано лила на хапсенике, кроз оштећен „чардак“ изнад тамнице, који је био засут шупом од пожара.⁴⁸ Према овој напомени, изгледа да је кула имала само спрат и кров изнад тамнице. Следеће, 1664. године, Ауер је и сам учествовао у великој обнови тврђавских кула. Президано је седам кула, а међу њима свакако и ова грађевина из XVI века.

Док су у приземљу трунули оковани хришћани, на првом спрату ове грађевине налазио се депо оружја и оруђа, могуће део онога који су Турци затекли после улаза у Београд.⁴⁹ Откривен је у огромним наносима шута од камена, опеке и угљенисаног дрвета у приземљу зграде, који су се створили када је први спрат куле изгорео у пожару у време аустријског напада на Београд 1690. године. Том приликом се цела међуспратна конструкција сручила у

Сл. 15. Стубови моста у току откривања

Fig. 15. Piliers supportant le pont, pendant leur découverte

приземље. Из шута су извађени већ поменути окови, затим копља, лопате, фрагменти оклопних кошуља и 6.500 веретона за самостреле. По бројности стрелица, овај налаз представља највећу до сада нађену оставу овог типа у Југославији.⁴⁹

Сажимајући претходна разматрања може се закључити да је кула имала три функције. Била је тамница у приземљу, вероватно стражара на оном делу првог спрата који је био повезан са улазним делом капије, затим складиште оружја и оруђа, исто тако на првом спрату.

Испред новог улаза у XVI веку је изграђен и нови мост преко рова, постављен на три пара чврстих, зиданих стубова. Археолошким радовима откривено је свих шест стубова.⁵⁰ Били су од камена и опеке, пречника 1,4 m, колики је био и размак између стубова у једном пару. Раздаљина између парова стубова је неједнака, јер је ровом између првог и другог пара стубова водио пут ка северној капији Горњег града. Мост је био укупно дугачак преко 20 метара.

Постављен у правцу исток—запад, мост је повезивао Нарин, тј. некадашњи Унутрашњи град,

⁴³ Текст протумачила Г. Томовић, на чему јој топло захваљујем.

⁴⁴ Е. Челеби, *Путотис*, Сарајево 1967, 81.

⁴⁵ Н. Радојчић, *нав. дело*, 346.

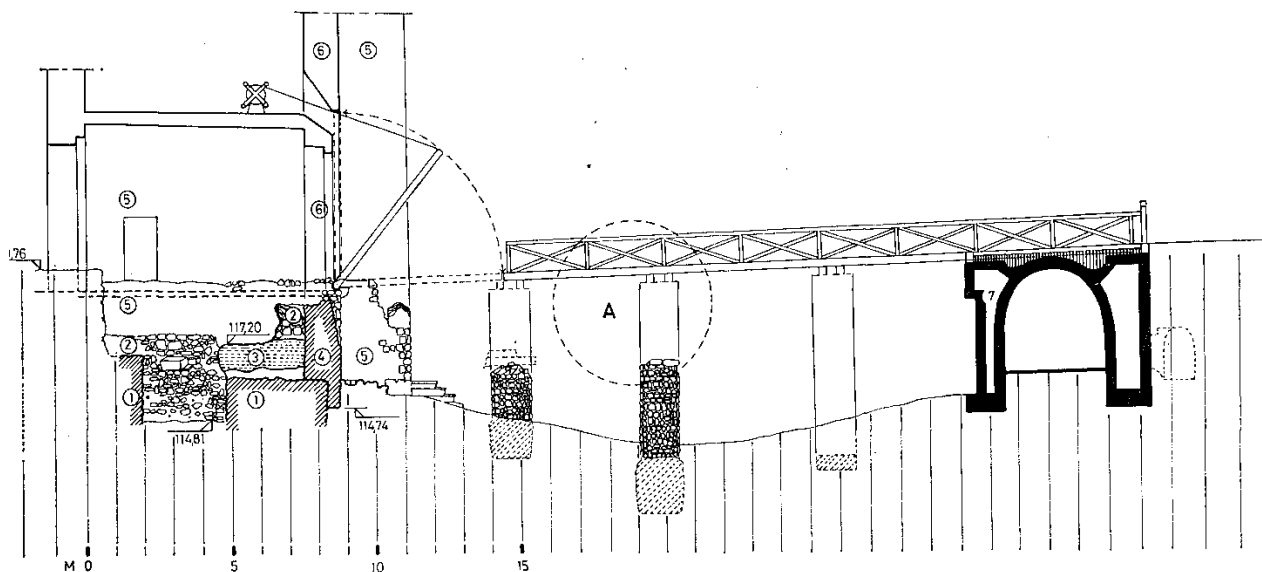
⁴⁶ И. Лукинић, *нав. дело*, гл. CXVII.

⁴⁷ Д. Костић, *Нав. дело*, 197.

⁴⁸ Д. Костић, *нав. дело*, 197—198.

⁴⁹ Е. Челеби, *нав. дело*, 89.

⁵⁰ Стубови су откривени у две кампање — 1969. год.; М. Бирташевић, АП 11, (1970) 239, Т LXX, и 1973. год., М. Бајаловић-Хаџи-Пешић, АП 15 (1973) 96.

LEGENDA: ① RIMSKA KULA, ② VIZANTIJSKA KULA-XIV, ③ POD KULE, ④ ULAZ-XV, ⑤ KULA-XVI, ⑥ ULAZ-XVI, ⑦ TURSKA ČESMA

Сл. 16. Могућа реконструкција пресека кроз источни улаз, ров са мостом и турску чесму (XVI—XVII век), (цртеж арх. М. Лукић)

Fig. 16. Reconstruction approximative de la coupe à travers l'entrée orientale, du fossé, du pont et de la fontaine turque (XVIe—XVIIe s.) dessin de M. Lukić, arch.

с Горњим градом. Ишао је преко старог средњовековног рова, направљеног делимично у природном усеку стене, па затим обликован насипањем земље. При испитивању је утврђено да је трећи пар стубова, према Горњем граду, лежао већ на стени.⁵¹

Мост је имао покретни и непокретни део дрвене конструкције над стубовима, која није сачувана. Међутим, на очуваним деловима стубова налазе се елементи подешени за ову конструкцију. Тако се на првом стубу испред капије задржао камени елемент квадратног облика, који се на горњем делу завршава са два тесаника, у два нивоа, сваки са по једном рупом у средини (сл. (15, 17). Задатак овог елемента је био да прихвати дрвену конструкцију моста, како непокретног тако и покретног дела, који су се на овом месту састајали.⁵² У рупе у камену улазили су клинови, постављени испод оба дела моста, да би се спречило бочно њихање. У старој литератури се наглашава да покретни део моста мора споља чврсто да се закачи клиновима за мост, а место прилегања треба да је за стопу више на мосту него што је на прагу капије, тако да приликом дизања и спуштања што боље прилегне. Било је исто тако препоручљиво, из стратегијских разлога, да мост буде постављен под падом у односу на капију, а да се терен према унутрашњости града уздиже, тако да капија лежи на најнижој тачки, како би била што мање уочљива као мета непријатеља, а и ради сигурнијег отварања и затварања капије и спуштања моста.⁵³

Откриће камених елемената на првом пару стубова испред капије учинило је веродостојним казивање Евлије Челебија из 1660. године о постојању покретног моста преко опкопа

Нарина, који се свако вече диже „на точак“ и тако ствара брану пред капијом.⁵⁴ Податак о мосту који се диже на точак упућује на одређени тип покретног моста. Његова реконструкција приказана је на пресеку кроз улазни део из XVI—XVII века (сл. 16, 17). То је био најраспрострањенији, а истовремено и најједноставнији тип покретних мостова коришћених од XII века надаље.⁵⁵ Код њега се покретни део, када је био спуштен, наслањао предњим делом на непокретни, док је задњим, делом, оним испред капије, био причвршћен на осовину, постављену на конзоле испред прага капије. Оваква конструкција откривена је и на источној капији I у београдском Доњем граду.⁵⁶

⁵¹ Стена на којој је постављен стуб V почиње од коте 113,67, што је и кота дна стуба. У односу на стубове III и IV то је разлика од око 2,5 m.

⁵² D. Speckle, *Architectura von Vestungen*, Strasburg MDCVIII, 99. Овакве конструкције често се јављају у средњем веку. Забележене су у Хиландару и манастиру Трескавцу за учвршћивање таваница. Упор. Р. Финдрих, *Неколико забележака о дрвеним конструкцијама конака манастира Хиландара*, Саопштења, X, Београд, 1974, 95—105.

⁵³ D. Speckbe, *нав. дело*, 95—96.

⁵⁴ Исти, *нав. дело*, 80; Максимилијан Прандштетер, царски посланик, оставио је 1608. године, тј. 52 године пре Челебија, податак о мосту, али без детаљисања, упор. Ј. Богићевић, *Путовање царског посланства у Цариград 1608. године*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, V/1, Нови Сад, 1932, 67.

⁵⁵ О. Пипер, *нав. дело*, 310.

P. Deschamps, *Les entrées des chateaux des croisés en Syrie et leurs défenses*, Syria, XIII, Paris, 1932, 385.

⁵⁶ М. Поповић, *Утврђење средњовековне капије на североисточном београдском граду*, Саопштења 9 (Београд, 1970) 11, сл. 8, 9.

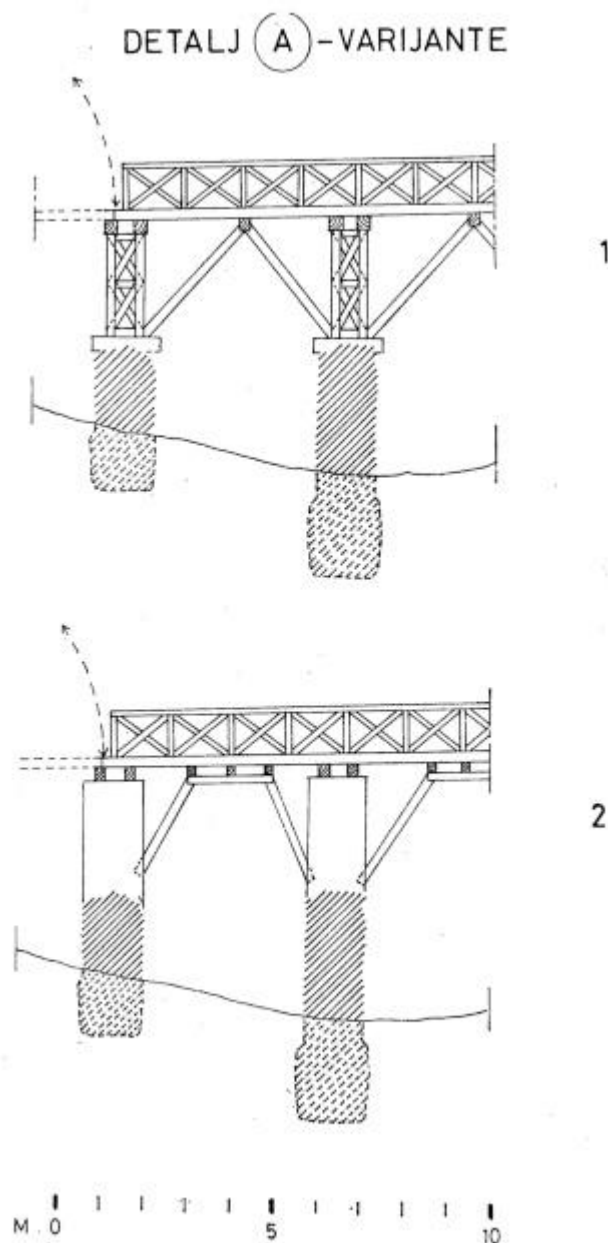
Од краја предњег дела покретног моста ишла су два ланца према зиду и пролазила кроз косо сечене отворе у зиду капије. Висина ових отвора зависила је од дужине покретног дела. У тим отворима налазили су се котурови или обле греде, преко којих су ишли ланци и спуштали се до витла, односно точка, на који су се онда намотавали. Витла су покретана ручно. Она су могла бити постављена у самом унутрашњем простору капије, у простору изнад ње или у подруму. У нашем случају постављање у подруму било је искључено.

Намотавањем ланца покретни део моста се подизао, све док не би легао у одређени оквир капије, као што је то приказано на сл. 16. Размак од 5 m између чеоног зида турске капије и првог пара стубова означава и дужину покретног дела моста, а истовремено одређује и висину оквира капије у који се уклапао. Саме вратнице биле су нешто ниже. Сваки покретни мост, па и онај најтежи, могла су без муке да подигну два човека.⁵⁷

Откриће покретног моста из XVI века испред београдског Нарина обогатило је списак ове врсте грађевинског умећа у нашим крајевима. Оно је утолико значајније што представља редак археолошки налаз, у односу на број покретних мостова који се спомињу у писаним изворима. Захваљујући путописцима XVI и XVII века, а посебно изузетном запажању Е. Челеби, покретни мостови остали су забележени у следећим турским утврђеним местима: Петроварадину, Моровићу, Бачу, Вршцу, Храму, Бечеју, Осијеку, Вуковару, Валпову, Пакрацу и Каптолу.^{57b}

Враћајући се опет на београдску тврђаву, потребно је истаћи велику сличност моста испред Унутрашњег утврђења са мостом испред Источног улаза у Горњи град, код Диздареве куле, тачније речено са реконструкцијом моста, која је урађена према налазу остатака стубова у рову, 1938. године.^{57b} У размаку од око 160 метара, у скоро истој равни, поновљена је ситуација: мост преко рова — капија између кула, чиме је потврђена извесна законитост постављања капија у београдском граду, сачувана из средњег века. Код оба моста исти је пречник стубова, њихов број, скоро исти размак између стубова. Већи размак између капије и првог реда стубова и овде указује на некадашње постојање покретног дела на овом месту. Наведене сличности означавају истовремену изградњу зиданих стубова. Према већ утврђеном датовању моста испред Нарина сада се може констатovati да је и некадашњи мост испред Источне капије Горњег града подигнут у трећој деценији XVI века, у току прве турске обнове Београда, заменивши срушен средњовековни дрвени мост.

У опкопу Нарина, како каже Е. Челеби 1660. године, иза последњег пара стубова, налазила се стара турска чесма.⁵⁸ Обнова чесме је при-

Сл. 17. Детаљ А – могуће варијанте реконструкције дрвеног дела моста
Fig. 17. Detail A – variantes de la reconstruction de la seconde partie du point

Сл. 18. Поглед на источну капију, XVIII век

Fig. 18. Vue de la porte orientale, XVIIIe siècle

писана Мехмед-паши Соколовићу, 1576/7. године. О пореклу, изгледу и реконструкцијама овог јединственог објекта из XVI века у београдској тврђави било је већ више написа у нашој литератури.⁵⁹ На овом месту ваља само указати на положај чесме у односу на мост. Како је оса моста усмерена право на чесму, то је крајњи део моста прелазио изнад чесме, завршавајући се на контраескарпи, на коју је чесма вероватно и била постављена.⁶⁰ Пошто је кота венца испод крова данашње чесме за више од једног метра изнад коте моста, то је оправдана претпоставка да је првобитна чесма доцније преправљана и да је њен горњи део надзидан кад моста више није било, а ров био засут.⁶¹ Обнова чесме 1576. године извршена је, дакле, у време кад је мост увелико постојао, па је и првобитна чесма свакако била нижа, односно прилагођена постојећој ситуацији испод конструкције моста. При овом разматрању односа и положаја чесме према мосту ваља знати и да је темељна зона чесме била постављена око 1,5 m више од темељне зоне трећег пара стубова, који, како је већ речено, леже на стени у успону контраескарпе, па се поставља питање како се из рова прилазило чесми. Можда степеницама? Није ли контраескарпа на овом делу рова имала посебан испуст према Горњем граду, како би се чесми обезбедио приступ од џамије султана

Сулејмана Величанственог, у чијем је саставу и била као обредна чесма?⁶² Ситуација односа чесма—мост јасно се види на реконструисаном пресеку рова.

Захваљујући чврстој грађњи стубова, а и дубини рова, стубови моста били су поштеђени потоњег уништења у аустријско-турским борбама 1690. године, кад је улазни комплекс опет разорен, а дрвена конструкција моста изгорела. Остаци стубова затрпани су доцније каменим

⁵⁷ О. Пипер, *нав. дело*, 310—311.

^{57a} Е. Челеби, *нав. дело*, 232, 233, 480; 524, 536, 537, 484; упор. О. Зиројевић, *Турска утврђена места на подручју данашње Војводине, Славоније и Варање*, Зборник за историју Матице српске, 14, Нови Сад, 1976, 103, 128, 131, 133, 141.

^{57b} Комплекс Источног улаза у Горњи град обрадио је М. Поповић, *нав. дело* 31, сл. 36; Исти, *Београдска тврђава*, 88.

⁵⁸ Е. Челеби, *нав. дело*, 79.

⁵⁹ М. Делић, *Турске старине у Београду. Чесма Мехмед паше Соколовића*, Београдске општинске новине 10, (1938) 734—6.

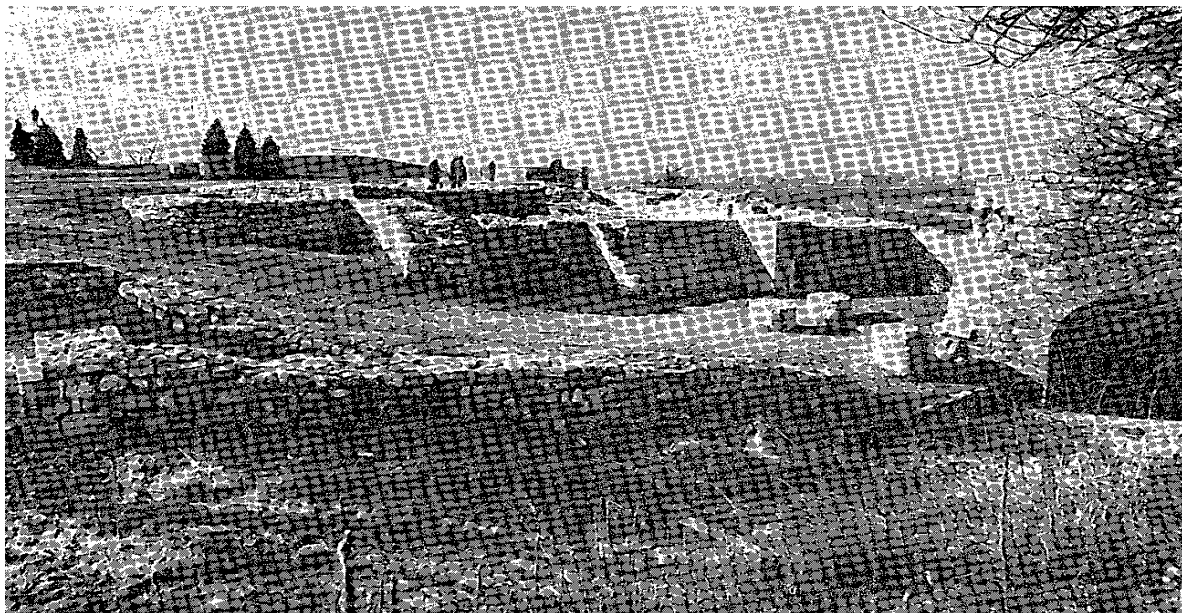
А. Андрејевић, *Удео Мехмед паше Соколовића у подизању Београда*, Зборник Филозофског факултета XI—1 (Београд 1970) 431—440, са анализом свих историјских извора о чесми. М. Поповић, *Чесма Мехмед паше Соколовића*, Годишњак града Београда XXVII (1980) 71—83.

⁶⁰ М. Поповић, *нав. дело*, 75, сл. 4.

⁶¹ А. Андрејевић, *нав. дело*, 438—39.

⁶² Исти *нав. дело*, 439.

Сл. 19. Изглед источног улазног потеза после конзерваторских радова, 1976. године

Fig. 19. Vue de l'ensemble à l'entrée orientale après les travaux de reconstruction effectués en 1976

шутом и земљом. Преко првог и трећег стуба са северне стране прешли су нови зидови у саставу Дефтердарове капије, а преко стуба између њих — угао саме капије.

Следећа фаза у којој је опет дошло до премештања источног улаза уследила је крајем XVII века, после турског напада и освајања Београда 1690. године. Тада је цело Унутрашње утврђење било до те мере разорено да су Турци одмах по заузећу Београда предузели обимне радове на његовој реконструкцији, који су трајали до 1699. године.⁶³

Ров и остаци улазног потеза на источној страни су насути, тако да је терен подигнут за неколико метара. Преко порушене северне капије подигнута је Дефтердарова капија, чији су зидови једним делом налегли на северну фасаду турске чесме, а другим прешли преко стубова моста и порушене турске тамнице. Двадесетак метара јужније од улаза из XVI века постављена је нова капија на делу попуњеног рова.⁶⁴ Она се налазила у склопу новог каменог зида, дебелог један метар. Од ове капије се, калдрмом, кретало у два правца. Лево се излазило на Дефтердарову капију, тј. на пут ка Доњем граду, док је десни правац, са каскадним спуштањем калдрме, водио у сужени средњовековни ров, који је даље текао до Краљ-капије. Капија је била широка 3,8 м. Имала је двојне вратнице, ојачане низовима клинова с великим главама, као и остале оновремене капије у тврђави. У унутрашњем простору ка-

пије налазио се, изгледа, покривен трем с обе стране калдрмисаног пролаза⁶⁵ (сл 2, 18).

Прилично поуздан доказ о времену настанка и трајања ове конструкције пружа новац нађен у слојевима непосредно изнад калдрме и у унутрашњем делу и испред капије. Међу њима превлађују аустријске и турске монете из друге половине XVII и прве половине XVIII века.

Средином XVIII века капија је затрпана. У унутрашњем простору капије, преко калдрме су прешли темељи нове зграде затварајући тако овај пролаз. Зид који је тада подигнут преко целог Горњег града, да би га поделио на два дела, означава и крај улазног комплекса Унутрашњег града, као посебно обезбеђеног и изузетно значајног фортификационог потеза.

Приказани резултати археолошких радова пружили су нова сазнања о развоју Унутрашњег града. Сплет архитектонских остатака и културних слојева разних епоха, који се на једном релативно уском простору прожимају до те мере да се стапају у нераскидиву целину, убедљиво потврђује вишевековни значај улазног дела Унутрашњег града као прворазредне бране испред последњег прстена одбране. У динамичној прошлости Београда, који је

⁶³ О томе детаљније М. Поповић, *Београдска тврђава*, 140—152.

⁶⁴ Откривена је 1969. године — М. Бирташевић, АП, 11 (1969) 239.

⁶⁵ Камене са рупом на горњој површини, нађено забодено у земљу, са обе стране калдрме, индицира на постоље греда које су држале кров трема.

као стожер овог дела Подунавља био стална мета свих завојевача који су или желели превласт на Балкану или да, његовим заузимањем, предузму даљу експанзију ка Европи, то је и било неопходно. Кроз Београд су пролазили византијски цареви у XII веку, задржавали се српски владари у XIV и XV веку, посећивали га угарски краљеви и европски феудалци током целог средњег века, а од XVI века турски султани. Не набрајајући дуги низ славних историјских личности које су боравиле у Београду, са краћим или дужим задржавањем у њему, треба нагласити да су сви они отседали у замку Горњег града, кога је штитило Унутрашње утврђење. Обезбеђење главне капије Унутрашњег града стога се, од самог почетка, поставило као један од основних задатака одбране града, подједнако важан као чврстина бедема или стаменост кула. Велика је штета што минимална очуваност улазног потеза данас не

дозвољава потпуно сагледавање изгледа некадашњег прилаза Унутрашњем граду, већ само глобалну реконструкцију основе, у оквиру појединих хронолошких фаза. Четири смене изгледа на улазном комплексу дају и четири виђења овог простора. Византија отвара пролаз окренут ка рекама и угарским равницама, одакле очекује опасност. Деспот Стефан, у новој политичкој ситуацији, помера локацију на скровитије место, предузимајући при томе све мере безбедности. Источни улаз прихватају и Турци. Користећи делимично раније тековине, они предузимају нове архитектонске захвате. Тако је вишевековним наслојавањем створена јединствена ситуација, непоновљива на другим утврђеним градовима Србије. Откривене остатке северног и источног улаза конзервирао је 1976. године Завод за заштиту споменика културе града Београда, под руководством арх. М. Вујичић-Вуловић (сл. 19).

Les bâtiments d'entrée dans la forteresse intérieure de Belgrade (du XIIe au XVIIe siècle)

MARIJA BAJALOVIĆ-HADŽI-PEŠIĆ

La forteresse intérieure, en tant que partie très importante de la ville a subi, au cours de son existence du XIIe au XVIIe siècle de nombreux changements dans sa construction, par suite du progrès des techniques guerrières. Ces changements de la texture de la forteresse n'ont été découverts que grâce à des fouilles archéologiques qui, avec de brèves interruptions ont duré de 1963 à 1980. On expose dans la présente publication les résultats des travaux exécutés sur la partie la plus complexe de la forteresse intérieure, son entrée, point stratégique important qui a joué un rôle primordial dans la défense de ce noyau le plus étroit et le mieux gardé de Belgrade (fig. 11 et 2).

Les bâtiments mis à jour témoignent d'une suite très compliquée de construction, de destruction et de reconstruction. Par l'analyse

des diverses époques on peut les répartir en quatre phases. La première phase se situerait au XIIe siècle, du temps de la domination byzantine sous Manuel Comnène (fig. 2—7). Le second remaniement s'effectua du temps du despote serbe Stefan Lazarević (fig. 8 et 9). La troisième reconstruction, au début de la domination ottomane au XVIe siècle, (fig. 12 à 16), la quatrième phase se situe encore pendant la domination ottomane au XVIIe siècle, lorsque la forteresse intérieure perd son importance initiale (fig. 17). Une attention particulière a été consacrée aux pont-levis dont deux ont été découverts, l'un datant du XVe siècle et qui a disparu (il avait été en bois) et l'autre du XVIe siècle qui venait se poser sur des supports en maçonnerie (fig. 10, 11, 15, 16).